

VÁLOGATÁS DAGOBERT FREY ÉS CSATKAI ENDRE LEVELEZÉSÉBŐL¹

Dagobert Frey – Csatkai Endrének, Bécs, 1927. január 7.

*Dr. Csatkai Endre úr részére, Kismarton
Bécs, 1927. január 7.*

Igen tisztelt Doktor Úr!

Hálásan köszönöm a fényképek szíves elküldését, amelyeket hamarosan visszajuttatok Önhöz, valamint a magyar művekből származó kivonatok fordítását. Az *Eszterháza* kastélyról készült felvétel valószínűleg könyvből vagy albumból származik.² Megkérdezhetem, honnan?

Még egyszer nagyon köszönöm, fogadja szívélyes üdvözetemet,

őszinte híve
Dagobert Frey

Dagobert Frey – Csatkai Endrének, Bécs, 1927. október 4.

*Dr. Csatkai Endre úr részére, Kismarton
Bécs, 1927. október 4.*

Igen tisztelt Doktor Úr!

Nagyon köszönöm mindkét levelét és a mellékleteket. Schallerral kapcsolatban hamar megegyezhetünk.³ Szívesen átengedem Önnek az elsőbbségi és szerzői jogokat

---

¹ A német nyelvű leveleket fordította Hessky Orsolya, a jegyzeteket írta Bardoly István, szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI). Dagobert Frey leveleinek őrzési helye: Soproni Múzeum, Kéziratgyűjtemény, Csatkai-hagyaték, rendezett levelezés – Csatkai Endre leveleinek őrzési helye: Wien, Archiv des Bundesdenkmalamts, Historische Materialien, Publikationen, Karton 1, Mappe Korrespondenzen A-J. – Köszönettel tartozunk *dr. Kelemen István* történésznek a Soproni Múzeumból és *Anneliese Schallmeiner*nek, a Bundesdenkmalamt munkatársának szíves segítségükért.

² Valószínűleg a fertődi kastélyról van szó.

³ Schaller István (1707/1708 – 1779) tirolí származású soproni festőről van szó. „A borsmonostori képeket 1927 augusztusában Frey Dagobert boroszlói egyetemi tanárral fedeztük fel. Elsőnek ő közölte őket, Sopronmegye elszakított területe lévén, Marienberg név alatt: *Das Burgenland, seine Bauten und*

és nagyon fogok örülni, ha utazásunknak ezzel kapcsolatos eredményeit tudományosan kiértékeli. Másrészt vélhetően Önnek sem lesz kifogása az ellen, ha a Schaller-képeket az utazási beszámolómban megemlítem.⁴ Kívánja, hogy megjegyzést tegyek azzal kapcsolatban, hogy Schaller-monográfiát vagy valami hasonlót tervez?

A lemezeket és levonatokat illető javaslatával is egyetértek; ha nem örülne inkább annak, hogy az intézet a lemezek, az előhívás és másolás költségeit átvegye. Én mindenesetre szeretném még Kismartont, Rustot és Forchtensteint, illetve Höfleint⁵ kiegészíteni és ezért Makarttal⁶ kimennénk. Ha marad a jó idő, csütörtökön Kismartonba megyünk. Természetesen nagyon örvidenénk, ha találkozhatnánk Önnel. Talán egy nap alatt átnézhetnénk a Kismartonról készült eddigi fényképeket és Groß- és Kleinhöfleinnel is végezhetnénk. Rustot valószínűleg egy másik napra kell halasztani.

Szívélyes üdvözlettel, őszinte híve
Dagobert Frey

Dagobert Frey - Csatkai Endrének, Bécs, 1929. március 18.

*Dr. Czatkai André úr részére, Kismarton
Bécs, 1929. március 18.*

Igen tisztelt Doktor Úr,

éppen most kaptam meg a hírt, hogy a Műemlékvédelmi Hivatal művészettörténeti intézetének „Kismarton” című művészettopográfiai kötetéhez a burgenlandi tartományi kormányzat megadta a szubvenciót. Ezért szeretnék Önnel minél hamarabb a leltározás revíziójának programjáról, illetve a fényképekről és tervrajzokról még idén nyáron beszélni. Kérem, írja meg, hogy mikor tudna Bécsbe jönni, de hogy ha ez nem lenne lehetséges, akkor Kismartonban is tarthatjuk a megbeszélést, aminek talán az az előnye, hogy a teljes anyag a kezünkben lenne. Ahogy Eitler⁷ professzortól tudom, még nem adta le a kéziratot. Az Ön közléseiből azonban úgy hiszem, hogy a tartományi kormányzattal való megállapodásainak megfelelően a munkát lezárta, s csak egy átnézésre volna szükség. Szeretném még felhívni a figyelmét arra, hogy megkaptam az engedélyt arra, hogy az Eszterházy fejedelmi archívumban kutassak, és hogy ezt a munkát Dr. Wolkan⁸ levéltáros úr vette át. Mindezek után úgy

Kunstschatze. [Wien], 1929. 49-50. o.” [helyesen: XXXII., 51-52.] - ld.: Csatkai Endre: Schaller István győri származású barokk festő. *Győri Szemle*, 6. 1935. 196.: 6. jegyzet.

⁴ Dagobert Frey: Eine kunstgeschichtliche Bereisung des Burgenlandes. *Burgenland*, 1, 1927/1928, 1/2. 32-39.

⁵ Rust, Fraknó, Höflány (Kis- és Nagyhöflány).

⁶ Hans Makart (1870-?) fényképész, a festő fia, aki több osztrák topográfiai kötet fényképeit készítette. Frey 1929-ben megjelent könyvében egyébként nincsenek feltüntetve a fényképek készítői.

⁷ Paul Eitler (1887-1976) tartományi főkönyvtáros és levéltáros.

véltem, helyes, ha a helyettes tartományi kormányzó úrnak azt mondom, hogy a Kismarton-kötet ez év őszén nyomdába kerülhet és jövő év elején megjelenhet. Ezért sajtó érdekében is kérem, tegyen meg mindent azért, hogy munkáját be tudja fejezni.

Mielőbbi válaszát várva üdvözlettel

Őszinte híve
Dagobert Frey

Csatkai Endre – Dagobert Freynek, Sopron, 1929. március 18.

Sopron, 1929. március 18.

Igen tisztelt Professor Úr!

Hálás köszönet a topográfia állásáról beszámoló kedves leveléért. Nálam a dolog így áll: azon a napon, amikor Professor Úr megérkezett Kismartonba, Eitler professzornál volt jelenésem, és bemutattam neki a jegyzeteim kéziratát. Egyidejűleg elé tártam azokat az akadályokat, amelyek az útiköltségeim több hónapi késedelmet szenvedő visszatéréséből következtek. Semmi pénzem nem volt, még a hiteleim is kimerültek. Mivel az ígérete még hetekig csak ígéret maradt, és Professor Úr is úgy vélte, hogy a revízió és kiegészítés a jövő évre halasztódik, ezért a Bergkirche⁹ levéltárában folytatott többnapos munka után szünetet kellett tartanom, illetve Sopronba utaznom, hogy a télre munkát és tanítványokat szerezzek. A béremet a tartományi kormányzat részéről csak később küldték meg, amikor az időjárás már nem engedte, hogy Kismartonban dolgozzak. Most már csak Kismarton felvétele és Rust polgári építményei hiányoznak, semmiképpen sem nagy munka, amit a városi levéltárban végzett kutatás mellett tavasszal be lehet fejezni. Nem adtam le az anyagot a kormánynak. Remélem, azért bizalommal vannak irányomban. Eitler professzor úr sem volt Sauerbrunnban,¹⁰ aki pedig megérti ezt a dolgot. Abból az okból nem adtam le, mert a tél folyamán is az anyag kiegészítésén dolgoztam. Ha nincs egy mindenestre alaptalan bizalmatlanság velem szemben, akkor véleményem szerint a befejezetlen, folyamatos átdolgozás alatt álló kézirat nálam van a legjobb helyen. Ha szükséges, akkor szívesen állok már húsvét előtt a rendelkezésére. A kurzusaimat és óráimat mind kumuláltam, hogy áprilisban már teljesen szabad legyek és a kutatásnak szentelhessem az időmet. Ha lehetséges, akkor húsvét utánra, április első hetére szeretnék időpontot kérni. Azt hiszem, hogy ez a kis halasztás aligha árt a

⁸ Rudolf Wolkan (1890-1931) levéltáros. „A herceg Esterházy-család levéltárának idevonatkozó okiratanyagát a bécsi Staatsarchiv azóta fiatalon elhunyt kiváló levéltárosa, Rudolf Wolkan kutatta fel.” Fleischer Gyula *Századok*, 69. 1935. 95.

⁹ Az Esterházy Pál herceg által építtetett Hegyi templom Kismartonban.

¹⁰ Savanyúkút, neves üdülőhely Kismartontól DNy-ra.

dolognak. Akkor Bécsbe utazom, természetesen csomagostul és néhány napot ott töltenék, hogy mindent meg tudjunk beszélni. Hiszen mint Ön is tudja, telente nem Kismartonban lakom, és egyetlen kávéházon kívül nem lenne rendes hely a megbeszélésre. Professzor úr, volna olyan szíves megírni, lehetőség szerint Sopronba (Sopron, Király utca 30), hogy egyetért-e ezzel az időponttal, aminek szerfelett örülnék.

Csak most vettem kézbe burgenlandi kötetét, és nem győzőm örömmel olvasni. Szörnyen sajnálom, hogy ebben a pompás könyvben, ami szűkebb hazámat tárgyalja, nem tudtam részt venni.¹¹ Vivant sequentes.¹² Professzor Úr látta a Magyar Művészet című folyóirat Sopronról szóló számát,¹³ és ha igen, nincs-e kedve ahhoz, hogy egyszer tett ígéretét, miszerint megkockáztat egy utat ide hozzánk, végül beváltsa?

Mielőbbi válaszát várva maradok őszinte híve,

André Csatkai

Természetesen kérem, hogy a húsvét utáni napot Ön válassza ki!

U.i. igazán nagyon sajnálom, hogy az Esterházy kutatásból kizártak. Eitler professornak az volt a véleménye, hogy elvileg lehetséges lépéseket tenni a tiltás megváltoztatására. De Wolkan dr. ötlete bizonyára őt is kielégíti.

Csatkai Endre - Dagobert Freynek, Sopron, 1929. június 2.

Sopron, 1929. június 2.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Néhány nappal ezelőtt ért véget tanulmányutam. Egerben valaki megjegyezte, hogy Önnek is szándékában áll odalátogatni. Nagyon szép városka, bár messze nem Salzburg. Szmrecsányi¹⁴ miniszteri tanácsos üdvözlét küldi. Tegnap Sauerbrunnban voltam Eitler professzor úrnál, aki frissen kinevezett kormánytanácsos, de még nem érkezett haza a nyaralásból, ezért csak csütörtökön tudok majd beszélni vele az egész ügyről. Budapesten rábukkantam néhány könyvre, amelyek adatokat szolgáltatnak a

¹¹ Frey 1929. i. m.

¹² Éljenek az utódaink!

¹³ A Szinyei Merse Pál Társaság Majovszky Pál szerkesztésében megjelenő *Magyar Művészet* c. folyóiratának 1928. évi 7. száma 467-584. oldalán Házi Jenő, Heimler Károly, Mihályi Ernő, Lauring Ernő, Mészáros Sándor és Csatkai Endre írásaival (tőle hármat is közöltek). „Mialatt a topográfia készült, számos tanulmányom jelent meg a művészettörténeti folyóiratokban és összeállítottam a Magyar Művészet soproni számát is, amely az első efféle városismertető munka volt.” Csatkai Endre öröksége. Ld.: *Soproni Szemle*, 68. 2014. 144. és részletesebben: 195-198.

¹⁴ Erről részletesen a bevezető írásban.

topográfiahoz. De mi történjen a bécsi kolostori levéltárakkal? Győr is makacsul hallgat. Pénteken elhatároztam, hogy a sauerbrunni út után egyenesen odamegyek és lerendezem a dolgot. Az időjárás talán most már állandósul. Az utazásom alatt mindig esett. Professzor Úr, egy héten belül már több mindenről tudok beszámolni.

Őszinte híve

Dr. Csatkai

Csatkai Endre - Dagobert Freynek, Kismarton, 1929. június 15.

Kismarton, 1929. június 15.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Az egész múlt héten Kismartonban dolgoztam, mivel a kormánytól kaptam 250 schilling előleget. Átolvastam a plébániatemplom emlékkönyvét, amiben egész sor érdekes adat került elő, főleg ami a hozzáépítéseket és kápolnákat illeti. A Bergkirche anyakönyvében megint több művésznévet is találtam. Aztán rábukkantam egy krónikára is néhány jó adattal. Eszerint Kismartonban halt meg Gundrich,¹⁵ akadémiai szobrász, 1806-ban. Ismert mester volt? Erre a hétre szántam a tanácsháza felvételét és levéltárát. Közben elmentem Győrbe is. Úgy vélem, nem lesz akadálya a kutatásnak, amennyiben a kérés a műemléki hivatal részéről érkezik. Mohl¹⁶ kanonoknak ebbe nincs beleszólása. Egyébként ott nála több tanulmányát elolvastam és kivonatoltam. Itt láttam egy új füzetet, ami Károly és Mária-Terézia korának canonica visitatioit egyháztörténeti szempontból tárgyalja és a művészettörténetről is több adatot tartalmaz.¹⁷ Ugyanitt összeismerkedtem egy fiatal bencéssel, aki annak idején ugyanezeket az iratokat 1641–85 [között] feldolgozta és akinek a jegyzeteiből én az adatokat kiírtam. Odaadta nekem a kivonatait, amelyek helységek szerint, időrendben sorolva lényegesen több adatot szolgáltattak. Csak egy szűrőpróba: Breitenbrunn.¹⁸

A könyvből: 1659 eng. 1674 öt kép, kálváriaábrázolás, 1683-ban elpusztult.

A kivonatokból: 1641. szent Kunigundának szentelt boltozatos kőtorony. 2 harang. A főoltárról hiányzik a kép, mellette szent Heinrich és Kunigunda szép figurái. A mellékoltáron Mária, szent Márton és Keresztelő Szent János szobrai. Szószék kőből. Az Oltáriszentség a falban lévő fülkében.

¹⁵ Gundrich Károly Ferenc (1704–1747) pesti szobrász.

¹⁶ Mohl Adolf (1855–1939) plébános, apátkanonok, történész. Szolgált Kismartonban, Sopronban, Győrben és Komáromban.

¹⁷ Csóka Lajos: *Sopron vármegye katolikus egyházi és tanügyi viszonyai III. Károly és Mária Terézia korában*. Pannonhalma, 1929.

¹⁸ Felsőszéleskút.

1651 jól épített, hanyagul berendezett

1659 eng.

1674. ebből az okból újra építve. Osszáríum a temetőben.

1675 újjraépítés, boltozat. Őt új oltár: Kunigunda, Mária, feszület, fájdalmas Mária és Antal tiszteletére. A főoltárt Eszterházy állíttatta, finoman megfestett.

1685. 1683 kívül és belül elpusztult

Professzor Úr, azt hiszem, ez a példa meggyőzi arról, hogy ezek az okiratok milyen fontos topográfiai adatokat tartalmaznak. Azonban csak akkor csinálnám meg a munkát, ha a felvételeket már ellenőriztem. Sauerbrunn szívesen finanszírozza ezt a 7-8 napos munkát Győrben. Úgy hallottam, hogy Wolkan dr. már visszatért Budapestről. Milyen sikerrel járt? Kleebelsberg [sic!] miniszter úr állítólag nagyon elismerően nyilatkozott Burgenlandról szóló munkájáról. De erről inkább szóban.

Szíves válaszát várva maradok őszinte tisztelettel

híve, dr. André Csatkai

Csatkai Endre - Dagobert Freynek, Kismarton, 1930. június 28.

Kismarton, 1930. VI. 28.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Mellékelve ismét küldök Önnek néhány települést revízióra. Néhány napon belül érkezik Rust és a többi falu, kivéve Lorettót és Stotzingt [sic!],¹⁹ amiket még meg szeretnék tartani, hogy levéltári adatokkal kiegészítsem a szövegeket. Aztán lassan Kismartont is küldöm. Mellékelve küldöm a még hiányzó felvételek listáját. Még el kell döntenünk, hogy a reiffensteini²⁰ képeket felhasználjuk-e, vagy Herr Makart újra fényképezzen. Ezenkívül csak másolatom van az 1928+9-es felvételekről, a nagy bejárás képei nekem nincsenek meg, ezeket a művészettörténeti intézet archívumából kell a kéziratba beletenni. Dr. Krauss kérte az alaprajzokat, amelyek még Sigris²¹ levéltárosnál vannak, én még nem is láttam őket. Breitenbrunn és Purbach²² fényképeit a kézirattal együtt hetekkel ezelőtt elküldtem, amikor Professzor Úr úgy vélte, hogy az egész anyagot egymás után a revízió alatt át tudja nézni. Úgy sejttem, még mindig Önnél vannak. A kiadó nem küldte el. A kiadó megbízott, hogy 20-30 nyomtatott sort írjak egy prospektusra, és küldjem el Önnek. Meg kell beszélünk

¹⁹ Lorettom és Lajtaszék (Stotzing).

²⁰ Bruno Reiffenstein (1868-1951) építészeti és tájkép fotográfus.

²¹ Franz von Krauss (1865-1942) építész, a Technische Hochschule tanára és Emmerich Siegris (1886-1946) építész; mindketten a topográfia közreműködői.

²² Felsőszéleskút és Feketeváros (Purbach am Neusidler).

azt az elvi kérdést, hogyan jelenjék meg az, hogy én is munkatárs vagyok. Professzor Úr alaposan feldolgozta az anyagot, a miseruhákat és legnagyobb részt a mise kellékeit is felvette, s ezzel a munka oroszlánrészét elvégezte. De semmiképpen sem lehet azt mondani, hogy az elmúlt két évben lusta lettem volna. Ennek a kérdésnek a megoldásában Professzor Úrnak kell szerepet vállalnia. Sajnálom, hogy mindez olyankor történik, amikor Professzor Úrnak már elege van és fáradt. Tudom jól, hogy nem volt egyszerű velem. Természetesen minden ezzel kapcsolatos intézkedését a legnagyobb bizalommal fogadom. Az aranyműves jelekkel kapcsolatban találtam Leischingtől²³ egy cikket a *Kunst und Kunsthandwerk*ben. Professzor Úr nem tudna esetleg egy részletesebb forrást megadni vagy rendelkezésre bocsátani? Az anyag leadása után, július elején Bécsbe készülök menni, hogy megbeszéljünk néhány dolgot, csak kérem, hogy nevezze meg a napokat, amikor zavartalanul tudok Önnel beszélni. Kivettem az anyagból a müllendorfi²⁴ pestisoszlop felvételét, helyette Grosshöfleinről szeretnék betenni néhányat. A kismartoni zsidó temetőről is rendelkezésre állnak klisék, 5–6-ot javasolnék.

Tisztelt Professzor Úr, fogadja köszönetemet az Ön által hozott áldozatért.
Odaadó üdvözlettel maradok

Dr. Csatkai

Csatkai Endre - Dagobert Freynek, Kismarton, 1930. szeptember 28.

Kismarton, 1930. IX. 28.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Fogadja hálás köszönetemet b. leveléért. Isten hozta itthon. A topográfia szempontjából elég árván és egyedül éreztem magam. Dr. Barb²⁵ néhány nappal ezelőtt megmutatta a prospektust. Mintha mégis jó irányba alakulna. Eléggé el voltam csüggedve, de most már majdnem teljesen befejeztem a kéziratot. A herceg engedélye nagyon megörvendeztetett²⁶ és Önnel együtt örülök, Professzor Úr, hogy részt vehetek ebben a tanulságos munkában. Időközben visszatértem Budapestről, ahol 14 napon keresztül egyfolytában dolgoztam. Az anyag nagyon nagy volt, de semmit

²³ Eduard Leisching (1858-1938) művészettörténész. Zur Geschichte der Wiener Gold- und Silberschmiedekunst. *Kunst und Kunsthandwerk*, 7. 1904. 345-384. és Altösterreichische Goldschmiedearbeiten. uo., 496-512.

²⁴ Szárazvám.

²⁵ Alfons Barb (1901-1979) régész, numizmata, a kismartoni Burgenländische Landesmuseum munkatársa.

²⁶ „Frey kieszközölte, hogy a kismartoni Esterházy-kastély több részletét leírhassem és fényképezhessem.” Csatkai 2014. i. m. 205.

DAGOBERT FREY

DAS BURGENLAND

SEINE BAUTEN UND KUNSTSCHÄTZE

MIT 160 ABBILDUNGEN UND 8 PLÄNEN

Ein bisher vielfach unerkanntes Land voll eigenartiger Schönheiten, reich an landschaftlicher Anmut, großartigen Denkmälern der Architektur und Schätzen der Kunst, erscheint im Spiegel dieses Buches zum erstenmal umfassend erschlossen

---

VERLAG VON ANTON SCHROLL & CO. IN WIEN I

1. Dagobert Frey: *Das Burgenland. Seine Bauten und Kunstschätze.* Wien, 1929. címlapja

nem akartam kihagyni. A naplók valóban nagyon érdekesek: a látogatásokat napról napra bevezették és különösen értékes volt a török időket követő lassú restaurálási időszak leírása 1683-ban. Ezt követően viszont fokozatosan érdektelenné vált, például egy olyan fontos eseményt, mint a Nepomuki oltár felállítása,²⁷ meg sem említi. Rendszerint a művészeket pictor Eisenstadiensis-nek nevezik, 1700 körülől viszont a stukkóművészeket keresztneveükön említik. Fontos pillanat az Ön által bizonyára jól ismert, Kaisersteinbruchból való Elias Hygel²⁸ felbukkanása, aki a szép stozingi [sic!] főoltár mestere. Kérem, ne haragudjon, hogy nem küldök hosszabb beszámolót, és ezt is csak megkésve, de a tartományi kormányzat részére le kellett másolnom az egész anyagot. Azt hiszem, a topográfia számára a naplót csak tartalmilag kellene hoznom, mivel a derék atyák latintudása nem mindig helytálló. Példaként mellékelek néhány évet. Mindenképpen kérnék tanácsot mihamarabb! A következő napokban küldöm Dr. Krauss úrnak az utolsó adagot és megkérem őt, hogy a teljes kéziratot adja át nekem még egyszer Bécsben, mert találtam még néhány adatot Budapesten, például a palota leírását 1702-ből. Professzor Úr felvidített, mert őszintén szólva a helyzet finansziális megoldásának folyamatos elmaradása a kormány részéről hozzájárult a kedvetlenségemhez. A nyár egyetlen pihenőnap nélkül telt el, fáradt vagyok és kimerült. Most azonban fordulat várható. Tehát szerencsés utat és mielőbbi viszontlátás.

Őszinte tisztelettel

Dr. Csatkai

Csatkai Endre – Dagobert Freynek, Kismarton, 1930. október 9.

Kismarton, 1930. X. 9.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Abban a reményben, hogy szerencsésen hazaérkezett, engedelmeivel szívélyesen köszöntöm. Németországi tartózkodása alatt Dr. Kraussnak elküldtem a hiányzó Stotzing- és Loretto-szövegeket. Kérem Professzor Urat, hogy Loretto levéltári anyagával kapcsolatban hozzon meg egy döntést. Ugyanis hozok egy szó szerinti latin kivonatot és ennek német fordítását. Utóbbi természetesen lényegesen rövidebb és elkerüli a germano-latinizmusokat (viszont helyette lehetséges hungaro-germanizmusokat kínál) és a valószínűtlenül ügyetlen nyelv miatt nincs lendülete. Ezen kívül

²⁷ A borsmonostori ciszterci templom mellékoltárképéről van szó. Festette Schaller István 1770-ben. Ld.: Csatkai 1935. i. m.

²⁸ Elias Hügel (1681–1755) építész, szobrász, aki nem onnan származott, hanem ott halt meg Császárkőbányán.

számos olyan dolog van benne, amelyeket Professzor Úr valószínűleg kihúz majd, de ezt én saját szakállamra nem mertem megtenni. Még ezen a héten elküldöm Kismarton maradékát Dr. Kraussnak. Akkor már csak a következők maradnak:

A Wolf-gyűjtemény

Kastély és park

Bevezetés

Az első tételeket csak az Ön, illetve Ernsz igazgató közreműködésével lehet teljesen befejezni, a bevezető miatt kérem Önt, hogy a már megküldött töredéket ítélje meg, hogy a felépítés és beosztás megfelel-e Önnek. Akadt egy kis nehézségem a plébános úrral, aki mindig elfelejtkezik rólam, akárhányszor jelentkezem be az anyakönyv miatt. Mivel az atya Kismartonban szinte mindenható, nem volna tanácsos rossz képet vágni mindehhez, egyszer majd úgyis el tudom csípni. Azért is nehéz, mert a gyűjteményben most sokkal többet dolgozom, mivel Wolf úr többet tartózkodik Kismartonban, mint korábban. Ca ira, gondoltam magamban, de sajnos úgy tűnik, hogy megint nehézségek adódnak. Tegnap a tartományi kormányzatnál jártam, hogy megsürgessem a különböző honoráriumi elmaradásokat, amikor Dr. Kunnerth²⁹ közölte, hogy a kormányzói tanácsos Bécsben tartózkodik, hogy egyezkedjék a kiadóval.³⁰ Hogy a dolog hogyan végződött, nem tudom, mivel Eitler professzor úr Karintiába utazott. Miattam ne keletkezzék halasztás. Professzor Úr, Önnek a következő feladatokat kell elvégeznie. Kastély, templomi kincsek és a Wolf-gyűjtemény miszeruhái. Attól tartok, hogy ismét két napot kell rám szánnia. Emlékeztetem, hogy a zsidó ünnepnapok jövő szerdáig eltartanak, mialatt a templomba nem lehet bemenni. Ez a körülmény természetesen nem érinti a kastélyba való bejutást, de nagyon szívesen venném, ha b. látogatása nem az ünnep két napjára, keddre és szerdára esne, mert ezeken a napokon szeretnék Sopronba utazni, hogy a keresztény művészeti kiállítást megnézzem.³¹ És még egy kérés: Makart nem jelentkezik. Professzor Úr nem kérdeznék meg tőle, hogy mikor jön? Ennyit a dolgaimról. Annyit jegyeznek még meg, hogy ha hirtelen meglátogat, elég telegrammot küldeni a Fajt Eisenstadt rövid címre.

B. látogatását örömmel várva maradok őszinte híve

André Csatkai

Kérem adja át kézcsókomat a Professzorasszonyoknak.

²⁹ Heinrich Kunnert (1904–1979) könyvtáros, levéltáros, a Burgenlandische Landisregierung kulturális osztályának munkatársa.

³⁰ A topográfia finanszírozási problémáiról: Csatkai 2014. i. m. 207–208.

³¹ Közi-Horváth József: Páratlan eseménynek ígérkezik az egyházművészeti kiállítás. *Soproni Hírlap*, 1930. október 7.; E. M.: Ma nyílik meg a soproni egyházművészeti kiállítás. *Sopronvármegye*, 1930. október 12.

Csatkai Endre – Dagobert Freynek, Kismarton, 1930. december 17.

Kismarton, 1930. XII. 17.

Igen tisztelt Professzor Úr!

Mivel csak tegnap jöttem megint Kismartonba, ezért Dr. Krauss levelét csak most tudom megválaszolni. A Dr. Aull-lal kapcsolatos ügy³² meglehetősen kellemetlenül érintett. Ha valaki kér valakitől valamit, akkor feltétlenül meg kell győződve lenni a kérés teljesíthetőségéről. Ezt feltételeznie kell Dr. Aullról is. A személyes vonatkozás, amikor is teljes egészében az Ön véleménye szerint akarok eljárni, pedig az, hogy a gondolattól, hogy heteken át poros levéltárakban dolgozzam, haranglábakon, magasra akasztott képeken csüggjek, hogy leolvassam a szignatúrát, napokig egyfolytában kutassak, csak azért, hogy egy, a szerző által is kompilációnak nevezett munkához adatokat szolgáltatassak, meglehetősen kellemetlen. Másrészt azzal nyugtatom magam, hogy a tudományt szolgálom, aminek teljesen mindegy, hogy ki hozza az adatokat és talán az a fontos, hogy a helytelen adatokat egy népszerűsítő műből kiirtsuk és ezért feladjuk prioritásainkat. Nincs ebben tapasztalatom, nem tudok párhuzamot vonni semmivel. Közös munkánk során, amelyet mindig is rendkívül nagy és érdemtelen megbecsülésnek tartottam és tartok, meggyőződtem róla, hogy Professzor Úr mindig a leghelyesebben cselekszik, és a jövőben továbbra is Professzor Úr véleményéhez igazodom, amelyet már előre is helyesnek gondolok. De ebben az esetben még egy másik szempont is szó van: az én kutatómunkámat a tartományi kormányzat finanszírozta, Dr. Wolkan a szubvenció költségére közvetlenül Kismartonnak dolgozott. Dr. Wolkan vagy akár én megtehetjük-e, hogy szabadon rendelkezünk az adatok felett, amikor nem is saját személyünkéről és olyan munkáról van szó, amely a kormányzatnak végzett tudományos munka keretein belül készül? Nem ártunk vele a kiadónak, aki a prospektusában eddig ismeretlen adatokat harangoz be a kastély építéstörténetével kapcsolatban? Nem beszélve arról, hogy ezen kívül is sok új adatot közlünk. Attól tartok, hogy a munka újdonsága sokat veszít vonzerejéből, ha a számos hirdetéssel ellentétben egy párhuzamos könyv ugyanezeket az adatokat tartalmazza majd.

Összefoglalva a véleményemet azt kell mondanom, hogy személyes kétségeimet Professzor Úr egyetlen szóval el tudná oszlatni, ha Önnek is ez a véleménye, de persze vannak mérlegelések, amelyek a kívánság megvalósulását elfogadhatóvá teszik, úgyhogy akkor én is vakon egyetértek az Ön javaslataival. Kérem Professzor Urat, hogy másik oldalról a kormány kérdését ne tévessze szem elől. Mint mondtam,

---

³² Csatkai Kismartonra vonatkozó még kéziratban lévő anyagának átadásáról lehetett szó Otto Aullnak, készülő könyvéhez. Frey egyébként használta 1929-ben megjelent könyvéhez Aull Kismarton és Ruszt történetéről szóló kéziratát. (Frey 1929. i. m. IV.) Otto Aull: *Eisenstadt. Ein in Führer durch seine Geschichte und Kunst*. Eisenstadt, Burgenländisches Landesmuseum, 1931. – Házi Jenő fanyalgó recenzióját ld.: *Századok*, 66. 1932. 233–234.

vannak fenntartásaim. Hogy a kiadó hogyan viszonyul a dologhoz, hogy egyáltalán van-e köze hozzá (vétójog), nem tudom. Ha Professor Úr úgy gondolja, hogy Dr. Aull kérése teljesíthető, kérem, írjon neki abban az értelemben, hogy a kormány engedélyével átnézheti a próbaíveket, s egyben meg lehet kérdezni hivatalos helyen, hogy egyetértene-e a dologgal. Furcsának találom, hogy Dr. Aull, akivel sűrűn levelezek, egy szót sem szólt nekem a szándékairól. Azt is különösnek találom, hogy anélkül, hogy tudná, mi áll a kéziratomban, olyan adatokat közöl, amelyek a tanulmányaimban nem szerepelnek. Véletlenül felhasználtam Pohl gyér adatait,³³ neki azt mondtam, hogy átdolgoztam magam Mayer Wienerneustadt-történetén.³⁴ Ezeket nem kell túlságosan tragikusan venni, hiszen nem olvastam a levelét és csak Dr. Krauss reprodukciója keltette bennem ezt a gondolatot. Az esetet nem említettem senkinek, tehát sem a kormánynak, sem Dr. Barbnak vagy Wolf úrnak. Kérem Professor Urat, hogy a véleményét olyan nyíltan közölje velem, ahogyan mindig is beszéltünk egymással. Dr. Krauss leveléből nem tudtam következtetni a véleményére. Abban az esetben, ha Dr. Aull megkapja az íveket, kérem, hogy mindent, ami a Bergkirchére és a kálváriára vonatkozik, tartsanak vissza, a történeti dolgokra gondolok, mivel ezzel kapcsolatban meg van kötve a kezem.

Válaszát várva maradok tisztelettel őszinte híve

Dr. André Csatkai

Ha nem lenne alkalmam b. családjának boldog karácsonyt és új évet kívánni, akkor azt most előre megteszem.

Csatkai Endre - Dagobert Freynek, Sopron, 1931. február 13.

Sopron, 1931. II. 13.

Igen tisztelt Professor Úr!

Remélem, hogy Rotter kisasszony Önnel is megosztotta a betegségemről szóló hírt. Elég makacs volt és jelenleg anyámnál tartózkodom Sopronban, hogy az elvesztett kilóimat visszanyerjem. Remélem, hogy jövő kedden, vagy még inkább szerdán Bécsbe tudok utazni, hogy a dolgainkat végre alaposan átbeszéljük. 12 óra 10 perckor érkezem a Südbahnhofra, fél egy körül már a hivatalba érkezhetnék. Ha Professor Úr szerint ez késői időpont, akkor mehetek korábbi vonattal is. Mindenesetre jobban örülnék, ha nem kellene túlságosan korán elindulnom Sopronból.

³³ Carl Ferdinand Pohl: *Joseph Haydn*. I-III. Leipzig, 1878-1882.

³⁴ Josef Mayer: *Geschichte von Wiener Neustadt*. I-IV. Wiener Neustadt, 1924-1928.

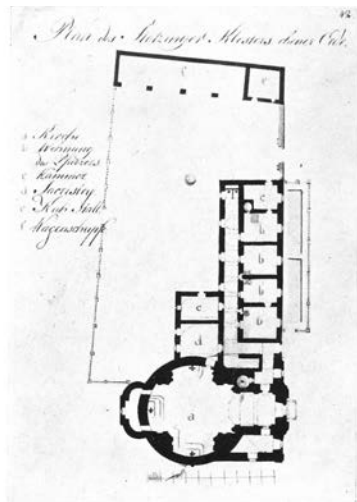

Abb. 324. Stotzing,
Servitenkirche und Kloster, Grundriß (S. 299).

Abb. 325. Stotzing,
Servitenkirche und Kloster (S. 299).

über der Fassade aufgebaut, das ganze Gebäude stand am 14. Dec. 1748 fertig. Gräfin Csáky spendete 1749 für den Hochaltar 250 fl. und ebensoviel für die Kanzel. Laut der Loretaner Hauschronik reiste der Prior am 10. Juni 1749 nach Kaisersteinbruch, um beim Steinmetzen Hygel den Hochaltar zu bestellen. Im selben Jahre wurde auch die Orgel um 100 fl. gekauft. 1750 wurde die Kanzel fertig; den Hochaltar ließ man marmorieren und vergolden, auch das Tabernakel wurde für den Hochaltar aus Holz angeschafft und vergoldet. 1751 kamen die beiden Seitenaltäre zur Aufstellung, 1752 vergoldete man sie; im selben Jahre sind drei Glocken angeschafft worden. 1750 wird der Turm einer Restaurierung unterzogen und eine neue Uhr um 350 Gulden gekauft. 1761 baute man das Kloster neu auf. 1765/66 werden die Oratorien neu eingerichtet und mit Bildhauerarbeit ausgestattet. 1772 findet die erste Beisetzung in der Kirche statt, 1779 aber wurde schon der neue Friedhof eröffnet. Im gleichen Jahre wird ein neuer Ornat angeschafft: „mit silbernen Borten und Quasten, ein Velum mit silbernen Spitzen. Der Spiegel Carmesinroth mit weissen grossen Blumen, die Seiten Theil so genant Lila farb mit verschiedenen operen.“ 1784 weißte der hiesige Maurermeister Gräner mit seinem Sohne die Kirche. Im selben Jahre mußten die Silbersachen und Münzen in das Wiener Münzamt abgeliefert werden, wofür das Kloster 359 Gulden erhielt. Im Oktober 1784 kam Prater Marcus aus Wien und „hat das neugemachte hölzern Vorhaus von der Kirchen Thür mit oehl-fürnis Silber farb angestrichen; wie auch das grosse Bild /rudera destructae ecclesiae presentantem/gepuzet und eine andere Unterschrift gemahlet“. 1787 wurde das Kloster aufgehoben; eine Zeilung war das Dorf Fillale von Loretto, 1789 aber wieder selbständige Pfarre. 1806 erkaufte Fürst Nikolaus Esterházy vom Religionsfonds samt Wimpassing und Loretto auch Stotzing und wird Patronatsherr. 1891 wurde die Kirche renoviert. 1929 zogen Servitennonnen in das ehemalige Kloster ein. Juni 1930 brannte der Turm und das Kirchendach ab.

Rationes generales ecclesiae Stotzingiae.

1747/48. Lapidis Lauretanis.	624 G.
Pictori Kismartontensi	53
Statuario pro capitibus columnarum in ecclesia.	100
1748/49. Die Kirchen zu verbätzen, das gesimbs umb die gantze Kirchen zu machen undt die Fenster steine zu ver- setzen	211-13

XXIV

38

2. A lajtszékí (Stotzing) szervita templom és kolostorról szóló rész egy oldala burgenlandi topográfiából

Mellékletben küldöm a bevezetéssel kapcsolatos javaslataimat. Megtartottam a korábbi felosztást és Professzor Úrnak talán a látogatásomig lesz alkalma rá, hogy átolvassa és további megjegyzéseit elmondja. A megyei levéltárból elhozott beszámoló a kerület politikai határainak fejlődéséről külön található.

A téli tartózkodás alatt szívesen találkozónék Dr. Krauss-szal, akivel sok közös témánk lenne. Nem nagyon merek bécsi terveket szőni, mivel az influenza másodszor is megakadályozott az utazásban. Tehát „feltételes” viszontlátás. Kézcsókjaimmal kedves nejének maradok őszinte híve.

André Csatkai

Dagobert Frey - Csatkai Endrének, Breslau, 1935. április 7.

Breslau, 35. IV. 7.

Igen tisztelt Doktor Úr!

Nagyon köszönöm a Sopron vármegyei műemléki topográfia megküldését.³⁵ Örömmel látom, hogy kutatja hazájának műemlékeit és szép sikereket ér el. Remélem, egyebekben is jól van.

Szívélyes üdvözlettel:

Dagobert Frey

Dagobert Frey - Csatkai Endrének, Breslau, 1937. március 24.

Breslau, 1937. március 24.

Igen tisztelt Doktor Úr!

Hálásan köszönöm a soproni műemlékek III. kötetének megküldését.³⁶ Őszintén gratulálok, hogy fontos művét folytatni tudja.

Remélem, jól van. Szívélyes üdvözlettel

Dagobert Frey

Dagobert Frey - Csatkai Endrének, Bécs, 1947. január 25.

Purkersdorf bei Wien Schwarzhubergasse 4.

Igen tisztelt, kedves Igazgató Úr!

December 3-án kelt levelének őszintén örültem, annak jeleként fogom fel, hogy barátsággal emlékszik rám. Mindenekelőtt kinevezéséhez³⁷ szeretnék szívből gratulálni. Mindazok után a nehézségek és szörnyűségek után, amelyen átesett, kívánok Önnek szebb és örömtelibb életet. Kedves Öntől, hogy érdeklődik a régi műemléki hivatal iránt. Schubert-Soldern, aki május 5-én ünnepli 80. születés-

³⁵ Csatkai Endre: *Sopron vármegye műemlékei*. II. Sopron, 1935. megküldéséről van szó.

³⁶ Csatkai Endre: *Sopron vármegye műemlékei*. III. sorozat. Sopron, 1937.

³⁷ 1945. július 20-án kinevezték a Soproni Múzeum élére.

napját,³⁸ Giannoni³⁹ vidéken él, Vorderbrühl bei Mödling mellett. Még nem láttam és beszéltem velük, mivel a legkisebb utazás is nehéz, nehézkes. Siegris⁴⁰ hirtelen meghalt; Ginhartnak⁴¹ sajnos nehézségei vannak, amint tudom. Krauss⁴² mérnök úrról nem tudok semmit. Justus Schmidt⁴³ ugyanúgy Linzben él és vezeti a múzeumot. Én újra a művészettörténeti intézet vezetőjeként dolgozom, azon fáradozok, hogy a topográfia köteteket, az évkönyvet és a *Zeitschrift für Denkmalpflege*⁴⁴ újra beindítsam. A viszontlátásnak nagyon örülnék és remélem, hogy tudunk együtt is dolgozni. Bizonyára tudja, hogy Wolf Sándor meghalt Palesztinában.⁴⁵ A nővére nagyon kedves lapot küldött.

Új tevékenységi köréhez őszinte szívvel sok sikert kívánok. Írjon újra, mit dolgozik, mi újság a múzeumban.

Üdvözlettel

Dagobert Frey

Dagobert Frey - Csatkai Endrének, Frastanz, 1948. október 2.

Frastanz bei Feldkirch, 48. október 2.

Kedves Csatkai Úr!

Nagyon örültem, hogy írt magáról és a munkájáról. Szép sikereihez szívből gratulálok. A barokk kiállítás nagyon érdekelt volna,⁴⁶ de hát a határ átlépése olyan nehézségekkel jár, amint Ön is megtudta, amilyenekre korábban, a „világháború” előtt nem is gondoltunk volna. Az Ön által felvetett, nebersdorfi Dorfmeister-freskókhöz⁴⁷ készített állítólagos vázlatok kérdése bizonyosan érdekes. Nincs fényképem a freskóról. De utánajárok, hogy szerezhetnénk-e egyet. Biztosra nem tudom

³⁸ Fortunat von Schubert-Soldern (1867–1953) jogász, művészettörténész. 1928–1931 között a Bundesdenkmalamt elnöke.

³⁹ Karl Giannoni (1874–1951) történész.

⁴⁰ Emmerich Siegris (1886–1946) építész.

⁴¹ Karl Ginhart (1888–1971) művészettörténész, aki Frey Boroszlóba történt kinevezése után a topográfia ügyeit intézte. Az Anschluss után szerepet vállalt a bécsi zsidó vagyron elkobzásában, ezért csak 1948-ban rehabilitálták.

⁴² Franz von Krauss (1865–1942) építész.

⁴³ Justus Heinrich Schmidt (1903–1977) művészettörténész.

⁴⁴ *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* címmel folytatódott 1947-től.

⁴⁵ Wolf Sándor 1946. január 2-án halt meg Haifában.

⁴⁶ Csatkai Endre: Sopron, Városi Múzeum. *Magyar Művészet*, 15. 1948. 39.; Csatkai Endre: Barokk kiállítás Sopronban. *Magyar Művészet*, 16. 1949. 76–77.

⁴⁷ Nigvánd község. A Niczky-Haller kastély dísztermét díszítik Dorffmeister István freskói, 1773.

mondani. A kerületi vezetőségénél, amit ismerek, nem fog sikerrel járni. Az ilyen hivatali helyeken nem igazán értik a tisztán tudományos kérdéseket. Ha tudna küldeni a vázlatról készült fényképmásolatot, megpróbálnám, hogy valaki a szövetségi műemlékesektől, aki éppen hivatalos úton Burgenlandban jár, tud-e felvilágosítást nyújtani. A szép Bergl-rajzról⁴⁸ küldött fényképet nagyon köszönöm.

A soproni barokk festőkről vagy barokk művekről szóló tanulmányt (a hosszát mindkét esetben nyújthatjuk) szívesen közölnék a „*Wiener Jahrbuch*ban”, feltéve, ha nem túl hosszú. Nagyon örülnék neki, ha a munkatársak sorában láthatnám. Hogy a tanulmány mikor jelenne meg, azt a nyomtatás jelen nehéz körülményei között természetesen nem tudom megmondani. Mindenesetre megpróbálom sürgetni.

Április óta Vorarlbergben dolgozom a Feldkirch és környéke topográfiáján. Nagyon szép és izgalmas feladat volt, sok minden napvilágra került a munka során. Külön öröm volt számomra, hogy megint eredeti művekkel dolgozhattam, nem csak fényképekkel és ábrákkal. Nem tudom, ismeri-e már legutóbbi könyvem, ami körülbelül 3/4 éve jelent meg. „*Grundfragen der Wissenschaft*” (Összegyűjtött tanulmányok).⁴⁹ Egy második könyv is megjelenés előtt áll: „*Grundlegung zu einer vergleichenden Kunstwissenschaft, Raum u. Zeit in d. bild. Kunst der afrikanisch-eurasischen Hochkulturen*”⁵⁰ a címe. Mindkettő inkább művészettfilozófiai munka. Egy Giotto-tanulmány⁵¹ és egy Joseph Anton Kochról⁵² szintén a nyomdára vár. Lehet, hogy a művészettopográfiai írásokból is adódik valami. Így elég sok a tennivaló. Teljesen elmerülök a munkában, hogy a mély és fájdalmas veszteséget, amely a feleségem tavaszi halálával ért,⁵³ amennyire lehetséges, magam mögött tudjam, mivel nagyon magányos vagyok.

Kérem, írjon újra, szívélyes üdvözlettel

Dagobert Frey

⁴⁸ Valószínűleg azon három rajz egyikéről van szó, amelyek Csatkai Endre gyűjteményében voltak: „Szent Tamás vértanúsága, ólomvessző, 230 x 360 mm, jelezve; hátán kupolavázlatrész. Krisztus az Olajfák hegyén, ólomvessző, 240 x 165 mm, jelezve; hátlapján Krisztus a kereszten. Mária mennybevittele, apostolok csoportja, ólomvessző 350 x 430 mm. *Sopron és környéke műemlékei*. 2. bőv. kiad. Szerk. Decsényi Dezső. Írta: Csatkai Endre et al. Budapest, 1956. 365, 320–322. ábra.” Ld.: Garas Klára: Johann Bergl rajzai Magyarországon. *Bulletin du Musée Nat. Hongrois des beaux-arts*. No 12. 1958. 54–62., és 35–37. kép, illetve 117–120. – különösen 119.

⁴⁹ Dagobert Frey: *Grundfragen der Wissenschaft*. Baden bei Wien, 1946.

⁵⁰ Dagobert Frey: *Grundlegung zu einer vergleichenden Kunstwissenschaft: Raum und Zeit in der Kunst der afrikanisch-eurasischen Hochkulturen*. Innsbruck-Wien, 1949.

⁵¹ Dagobert Frey: Giotto und die manier greca. *Wallraf-Richtz-Jahrbuch*, 14. 1952. 73–98.

⁵² Dagobert Frey: Die Bildkomposition bei Joseph Anton Koch in ihrer Beziehung zur Dichtung. *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 14. 1950. 195–224.

⁵³ Frey 1914-ben vette feleségül Anna Magierowskit (1891–1948).